

Ю.В. Святюк

кандидат філологічних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

М.В. Петровський

кандидат філологічних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

Л.М. Рубан

кандидат педагогічних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ЕТНІЧНИХ ГРУП У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

***Анотація.** Визначено лінгвокогнітивне підґрунття етнічної номінації у сучасній англійській мові. Представлено види етнономінацій на позначення етнічних спільнот залежно від напрямку здійснення номінації (автоетноніми та зовнішні етноніми) і сфери вживання (офіційні етноніми, етнофобізми й етноніми-прізвиська).*

***Ключові слова:** етнічна номінація, автоетноніми, зовнішні етноніми, етнофобізми.*

Етноніміка, тісно пов'язана з історією та етнографією, виступає самостійним розділом ономастики. За ономасіологічного підходу до явищ номінації враховується емоційно-експресивний аспект, прагматика, національні особливості картин світу та її культурологічний аспект.

Актуальність дослідження. Вивчення появи та функціонування етнономінацій надає один з найбільш об'єктивних шляхів розуміння специфічного бачення та членування світу, яке є характерним для колективної етнічної свідомості. Наявність номінативних одиниць на позначення певного етносу свідчить на користь існування етнічних кордонів, сприяє їх уточненню. Стійкість назви народу пов'язана з самим існуванням етносу [1, с. 82]. Аналіз лексики на позначення етнічних спільнот може прислужитися як під час вивчення історії та розвитку окремого етносу, так і під час встановлення характеру контактів між народами.

Мета статті – представити когнітивну основу етнічної номінації та розробити термінологічний апарат для групи одиниць англійської мови, що називають особу за національною ознакою, визначивши співвідношення етнонімів з етнонімами-прізвиськами й етнофобізмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних студіях головна увага приділялася етимології етнічних назв, їхній семантичній структурі (Л.П. Крисін, Ю.Б. Попова) та моделям творення (С.С. Іванов, Г.Ф. Ковальов, Г.М. Лягошняк, В.А. Никонов, В.І. Супрун). Позначення «чужих» етносів засобами британського варіанту сучасної англійської мови вивчалися здебільшого з огляду на їхню семантику (А.В. Дьоміна, І.М. Кобозева), віднесеність до відповідної сфери вживання (Р. Вачал, А. Міалл) та в історичному ракурсі (М.М. Маковський).

Вклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях неабиякий інтерес як об'єкт номінації викликає сама людина та різноманітні об'єднання індивідів. Людина виступає однією з таких констант, що організує навколо себе простір і час у картині світу [8, с. 551]. Таким чином, людські спільноти являють особливий інтерес як об'єкт номінації. Однією з причин такої уваги є те, що людина в своїх різноспрямованих проявах стає референтом багатьох функціональних, реляційних та інших імен. Єдина за своєю субстанціональною природою сутність «людина» розпадається в мові на низку номінацій, які відрізняються одна від іншої не тільки за функцією, але й стосовно когось або чогось. Категорія найменування особи покриває різноманітні значення та характеризує людину як носія суспільних

(соціально-професійних, національних) відносин та як істоту біологічну з властивими їй якостями, ознаками й особливостями, які виступають у ній у ще більш диференційованому вигляді [8, с. 530]. Якщо розглядати єдине семантичне значення особи як засіб відбиття та зберігання знань про властивості та діяльність людини, то назви особи належать до ядерної лексики.

Серед етнономінацій загалом та етнонімів зокрема виділяються дві номінаційно різні групи, які мають один і той самий об'єкт номінації (денотат): назви, якими народ називає себе сам – автоетноніми, і назви, які дають йому інші народи, найчастіше сусідні, – зовнішні етноніми.

Використання терміна етнономінації як родового поняття є обґрунтованим стосовно будь-якої назви етносу. Адже сам термін етнономінація загалом не вказує на спрямування номінації – від самого народу чи від інших етнічних спільнот. Це лише назва етносу [3, с. 8], що має об'єднуючу всередині та розрізняючу зовні функції. Розмежування етнономінацій на автоетноніми та зовнішні етноніми як видові терміни необхідне з огляду на різний характер інформації, яка міститься в них. Автоетнонім надає інформацію про самосвідомість, самооцінку, а зовнішній етнонім несе етнічну, територіальну та історичну визначеність та уявлення, яке було у народу, що створив та використовував цю етнонімічну назву [3, с. 7]. Таке уявлення могло відбивати більш-менш об'єктивну характеристику ознак спільноти, яка називалась певним етнонімом, – від зовнішнього вигляду представників етносу до форми вираження ними їхньої етнічної самосвідомості.

Суб'єктивність та емоційна забарвленість особливо зовнішніх етнонімів пояснюється тим, що пізнання нерозривно пов'язане з емоціями, і твердий поділ емоційно-вольової та інтелектуальної сфер навряд чи можливий. Особливе значення має встановлення об'єктивних та суб'єктивних моментів у зовнішніх етнонімах. Форми та типи етнічної номінації, ознаки, яким надаються переваги під час створення назви, є різноманітними та залежать від того, хто користується цим етнонімом – сам народ чи сусідні спільноти.

З множини різних сигналів та стимулів, які зумовлюють вибір тієї чи іншої назви, мовець обирає в кожному конкретному випадку лише те, що для такої ситуації є найбільш релевантним та значущим [5, с. 81]. Маючи для номінації необмежену кількість різних характерних ознак, для самоназивання вибирається одна, найбільш загальна ознака. З іншого боку, назва, що дається «чужому» етносу, буде містити розрізняючу ознаку протиставлення [3, с. 26], що зумовлене опозицією «свій – чужий». Ця опозиція належить до найважливіших, оскільки вона будує світ, суспільство навколо людини відіграє суттєву роль у вивченні та моделюванні групи номінацій особи, якими виступають і номінації людей за національною ознакою. Залежно від того, який колектив досліджується, ми виділяємо в ньому особливе, але завжди чітко розмежування «свої – чужі» [4, с. 325; 8, с. 472]. В індивідуальній, повсякденній свідомості має місце тенденція ототожнювати «своє» або з емотивно нейтральною нормою, або з позитивною оцінкою. «Чуже» ж здебільшого оцінюється нейтрально чи негативно. Власне ім'я *Paddy* (від *Patrick*), що уособлює типового сільського ірландця, вживається самими ірландцями та демонструє позитивне ставлення до представників цього етносу як до «своїх». Зовні на позначення ірландців з позиції «чужі» використовуються антропоніми *Mick* та *Mike* (від популярного у ірландців імені *Michael*) з негативним конотативним компонентом у семантиці етнонімів.

Самоназивання ніколи не буває випадковим, воно соціально та історично зумовлене. Говорячи про зовнішні етноніми, слід зазначити, що вони можуть мати і випадковий характер [3, с. 27], виділяючи та беручи за основу певну зовнішню ознаку чи суб'єктивну оцінку етносу, його спосіб життя, соціальний чи політичний устрій, історичний та духовний розвиток. Такі зовнішні етноніми застосовуються вороже настроєними спільнотами та несуть несхвальні характеристики, з якими сам народ не погоджується. Ці одиниці є результатом суб'єктивного сприйняття, наприклад: *bogtrotter*, *green nigger* – ірландець, *spaghetty bender*, *moustache Pete* – італієць, *wetback* – мексиканець, *commie*, *red* – росіянин. Такий тип етнічної номінації, виділення та різке протиставлення певної, не завжди зрозумілої чи незвичної, ознаки наближає подібні назви до образливих прізвиськ чи навіть інвективів.

Суб'єктивна природа людського світосприйняття та мислення та зокрема суб'єктивний аспект між-етнічних стосунків у соціумі зумовлює появу такої специфічної групи етнономінацій, як етнофобізми. Під *етнонімами* ми розуміємо ті номінативні одиниці, семантика яких виражає нейтральне або навіть позитивне ставлення до певного етносу. Інша група етнономінацій представлена *етнофобізмами*, ономастичними одиницями, які є принизливими, образливими позначеннями тих чи інших етнічних груп, тобто етнономінаціями з негативною аксіологічною оцінкою, що виникли як результат інвективізації імен представників «чужого» народу. Їх виникнення спричинено цілою низкою соціальних факторів,

серед яких найбільш впливовими постають етнічні упередження. Наприклад, етнофобізми *Chink, Chinky* визнаються як грубі, образливі, такі, що несуть упередження стосовно китайців. Подібні антропоніми є не що інше, як згустки реальних або уявних якостей, які приписуються тій чи іншій соціальній чи етнічній спільноті.

Етнономінації, представлені етнонімами та етнофобізмами, виступають формами компактної оцінки «своїх» і «чужих», символами, які входять до складу етнічних портретів та автопортретів [7, с. 83]. Так, на позначення афроамериканців, що досягли успіху, використовуються – *firsts, Jackie Robinson, fat cat*, щодо представників Сходу – *chopstick, little people, ricer, slope*. Автоетноніми *apple (red on the outside, white inside), Uncle Tomahawk* поширені серед індіанців Америки. Вони характеризують останніх як запобігливих підлеглих, підлабузників.

Етнономінації як родове, загальне поняття має специфічний зміст. Якщо розглядати буквально значення, то цей термін може позначати лише визначений етнос, наприклад: *Russians, French, Poles, Czechs*. Сучасні назви етнонімічного характеру, як правило, позначають наднаціональні, етнічно змішані, адміністративно-політичні людські спільноти, наприклад: *British* та *Englishmen (Angles, Welsh, Scots, Irish)*. Постає питання доцільності застосування терміна «етнонім» до суперетнічних єдностей, таких як *Slavs, Celts, Germans, Romans*, чи етнополітичних організмів, які складаються з різних національних спільнот, наприклад: *Americans, Belgians, Indians, Hungarians, Swedes*. Таке використання етнонімів на позначення не лише моноетнічних спільнот та єдностей викликає заперечення чи незручності з боку етнологів або етнографів. З лінгвістичної ж точки зору таке об'єднання подібних назв етнонімічного характеру є вправданим і практично вже закріпилося у відповідній літературі.

За об'єктом номінації та обсягом номінованої спільноти етнономінації розподіляються на макроетноніми та мікроетноніми. Перші охоплюють генетично неоднорідні великі етноси, наприклад: *Russians, Americans, Afro-Americans*. Етноніми другої групи застосовуються до спільнот, члени яких є представниками єдиного племені, народності, нації, народу, етносу. Мікроетноніми об'єднують назви етнонімічного характеру різних за обсягом та ступенем узагальнення груп та спільнот. Важливим є спостереження щодо виявлення опозиції макро-/мікро- у разі формування етнічних прізвиськ: у сфері неофіційних, образливих етнічних назв значно переважають пейоративні позначення жителів цілих держав, політичних союзів, рас безвідносно до їх справжньої, точної етнічної ідентичності. Існування таких макроетнонімів-прізвиськ, як *Yank, yankee-doodle* – американці, *boogie, chocolate, Afs* – афроамериканці, *ricer, dink* – представники східних рас, *Sovs, commo, Ivan* – росіяни та громадяни колишнього Радянського Союзу безвідносно до їх справжньої національної приналежності, можна пояснити виходячи з когнітивних особливостей сприйняття для створення наївної картини світу. Наприклад, макроетнонім-прізвисько *yellow peril* позначає представників всіх східних рас (підстава – думка про те, що населення Китаю та Японії різко збільшиться та представники монголоїдної раси заселять територію Європи); прізвисько *dago* – називає узагальнено представників всіх іспаномовних народів та вказує не стільки на національну ідентичність, скільки на поширене ім'я *Diego*. Мовець, застосовуючи пейоративні номінації та наділяючи інші народи певними якостями, сприймає ситуацію міжетнічного спілкування глобально, нерозчленовано, гештальтно, і не розрізняє, не класифікує «чужих» як представників визначеної національності з усіма властивими ознаками. Оціночна конотація етнонімів та назв етнонімічного характеру (етнонімів-прізвиськ, етнофобізмів) може стати однією з причин порушення або ускладнення міжкультурної комунікації.

Висновки. Вивчення етнономінацій, закономірностей їх виникнення, розвитку та вживання неможливо відокремити від вивчення самих етносів, що сприяє розумінню тих складних процесів, які в своїй сукупності визначають етногенез та етнічну історію будь-якої людської спільноти. Самоназивання як вираження самосвідомості та називання іншими, стереотипізоване усвідомлення ззовні, є однією з найважливіших ознак певної етнічної єдності. Стійкість самого етносу в цілому як соціальної системи виступає умовою відносної стабільності відображення його в свідомості та самосвідомості. Етнономінації (авто- та зовнішні етноніми, етнофобізми й етноніми-прізвиська) несуть певні структури знання, що можуть прислужитися для вивчення та оптимізації міжетнічної комунікації.

Виявлення об'єктивних та суб'єктивних, зумовлених стереотипним сприйняттям представників інших культур та спільнот, моментів сприятиме подоланню кризових процесів та уникненню непорозуміння у міжетнічних стосунках. Етнономінації, крім визначених етносів, як правило, позначають наднаціональні, етнічно змішані, адміністративно-політичні спільноти, що пояснюється сучасним членуванням багатонаціонального світу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голикова Т.А. Стереотип как этнически и культурологически обусловленный компонент менталитета. Мир языка и межкультурная коммуникация. Барнаул, 2001. С. 80–87.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
3. Ковалёв Г.Ф. Этнонимия славянских языков. Номинация и словообразование. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1991. 176 с.
4. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
5. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва : Изд-во ИЯ РАН, 1997. 328 с.
6. Леонтович О.А. Системно-динамическая модель межкультурной коммуникации между русскими и американцами : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.20. Волгоград, 2002. 570 с.
7. Сорокин Ю.А. Какими себя видят русские и американцы? Когнитивная лингвистика конца XX века. Минск, 1997. С. 81–85.
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.

Ю.В. Святюк, Н.В. Петровский, Л.Н. Рубан. Лингвокогнитивный аспект категоризации этнических групп в английском языке. – Статья.

Аннотация. Выявлены лингвокогнитивные основания этнической номинации в современном английском языке. Представлены виды этнономинаций для идентификации этнических групп в зависимости от направления номинации (автоэтнонимы и внешние этнонимы) и сферы употребления (официальные этнонимы, этнофобизмы и этнонимы-прозвища).

Ключевые слова: этническая номинация, автоэтнонимы, внешние этнонимы, этнофобизмы.

Yu. Sviatiuk, M. Petrovsky, L. Ruban. Linguistic and Cognitive Aspects of Ethnic Groups' Categorization in English. – Article.

Summary. Linguistic and cognitive aspects of ethnic names in present-day English are clarified. Language means of ethnic groups' identification concerning the type of designation (internal and external ethnic names) and the sphere of usage (official ethnic names, ethnophobisms, ethnic nicknames) are revealed.

Key words: ethnic nomination, internal and external ethnic names, official ethnic names, ethnophobisms.

УДК 811.111-3

О.Е. Синявская

кандидат филологических наук,
старший преподаватель кафедры русского языка и литературы,
Киевский национальный лингвистический университет,
г. Киев, Украина

Буй Тхи Ван

студентка четвертого курса
факультета славянской филологии,
Киевский национальный лингвистический университет
г. Киев, Украина

КОНЦЕПТ ДРУГ/FRIEND В АСПЕКТЕ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Аннотация. В статье рассматривается социально значимый для русской и английской лингвокультур концепт «друг». Современное понимание исследуемого концепта устанавливается путем ассоциативного эксперимента, проведенного с помощью носителей русского и английского языков. В результате удалось выделить значительные различия в восприятии концепта «друг» представителями разных лингвокультур.

Ключевые слова: концепт, когнитивная лингвистика, ассоциативный эксперимент.